

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗДІЙСНЕННЯ НАСТАВНИЦТВА НАД ДІТЬМИ

Т.М. КОНДРАТЮК, кандидатка юридичних наук,
старша викладачка кафедри аграрного, земельного та екологічного
права ім. академіка В. З. Янчука
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: Lawyert@ukr.net

Анотація. Досліджено інститут наставництва над дітьми-сиротами і дітьми, позбавленими батьківського піклування. Проаналізовано спеціальні нормативно-правові акти, що регулюють механізм здійснення наставництва, визначають основні засади та принципи: «Положення про наставництво», «Типовий договір про наставництво», «Програма підготовки наставників для дітей, які проживають у закладі для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, іншому закладі для дітей, з питань соціальної адаптації дітей та їх підготовки до самостійного життя» та ін. Розглянуто міжнародний досвід здійснення наставництва, його роль і вплив на становлення та розвиток дітей, що потребують дружньої підтримки небайдужих людей. Також з'ясовано: суб'єкти наставництва (державні установи, соціальні служби, інтернатні установи, кандидати у наставники, наставники та діти); вимоги до вибору наставника і порядок проходження підготовки до такої діяльності; умови здійснення та виконання обов'язків наставництва. Зазначено, що завдання наставництва полягає у наданні психологічної, моральної допомоги дитині з підготовки до самостійного життя через своєчасне отримання знань позитивного спілкування, життєвих порад щодо адаптації до життя в соціумі, допомоги у виборі майбутньої професії, дружньої поради досвідченої людини тощо. Встановлено, що наставництво це не усиновлення чи опіка й не підміняє їх. Наставництво являє собою окремий вид безоплатної діяльності.

Ключові слова: наставник, дитина, повноліття, дієздатність, соціальна служба, соціально-психологічна підтримка

Актуальність.

За інформацією Уповноваженого Президента України з прав дитини, озвученою на шостому засіданні Діалогу з прав людини між Україною та ЄС станом на червень 2020 р. «в інтернатах перебуває майже 97 тис. ді-

тей, із них майже 55 тис. — цілодобово. Серед них 8 % є сиротами або позбавлені батьківського піклування, решта 92 % дітей мають батьків». Фактично діти в закладах інституційного проживання відокремлені від суспільства, не розуміються на вирішенні побутових потреб та як гармонійно співіснувати

з іншими людьми в соціумі. Незалежно, чи є батьки чи ні, але якщо дитина потрапила в інтернат чи інший заклад інституційного проживання, вона потребує підтримки та допомоги дорослих. Зазвичай таку допомогу надають волонтери і громадські організації. З прийняттям у 2016 р. відповідного закону на державному рівні узаконено інститут наставництва. Закладено основу щоб урегулювати і належно скоординувати ефективну діяльність усіх суб'єктів наставництва: державних соціальних служб, інтернатних установ для дітей, наставників, дітей, що потребують підтримки і т.п.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Загалом питання захисту прав дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування становить особливо важливий напрям вивчення та дослідження певного кола провідних науковців, серед яких такі відомі, як: Н.С. Адаховська, В.І. Борисова, Н.С. Кузнецова, С.Є. Морозова, Я.М. Шевченко та ін. Разом із тим, питання здійснення наставництва саме для дітей серед науковців-правників залишається недостатньо дослідженим.

Мета статті – розкрити суть наставництва над дітьми-сиротами і дітьми, позбавленими батьківського піклування. Проаналізувати законодавство, що регулює наставництво, розкрити правосуб'єктність наставників та їх роль у становленні й підтримці таких дітей.

Результати.

Інститут наставництва для дітей на тепер поширений і розвинений в інших країнах. Так, у США вже понад 100

років (з 1904 р.) налагоджено діяльність із наставництва «Big Brothers Big Sisters», що виконує важливу місію загалом у 13 країнах світу. Завдяки діяльності цієї організації підтримку одержали 270 тис. дітей. Дослідження «Big Brothers Big Sisters» показали позитивні результати серед дітей від ефективного регулярного спілкування дитина – наставник: 85 % учасників програми стали впевненішими в собі; 65 % поліпшили успішність; 52 % передумали покидати школу; 28 % отримали вищу освіту; 64 % вважають, що робота з наставниками була для них важливою; 75 % дітей підтримують відносини з наставниками і після закінчення програми підтримки тощо («Почему наставничество это хорошо?», 2016). Коли діти відчують позитивне ставлення до себе, то у них змінюється й ставлення до оточуючих і самих себе.

Однак на теренах нашої країни така форма підтримки дітей, як наставництво, стала відносно новою. З 2009 р. над проєктом «Наставництва» працює громадська організація «Одна надія». З 2016 р. реалізацією аналогічного проєкту в рамках програми «Сирітству – ні» займається Фонд Ріната Ахметова. На сьогодні цим питанням переймаються вже 27 громадських організацій у різних регіонах.

Законодавче урегулювання здійснення наставництва відбулося у 2016 р., із прийняттям Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» щодо наставництва» та низки нормативно-правових актів: постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання здійснення наставництва над дитиною» від 4 липня 2017 р. № 465, якою затверджено «Положення про наставни-

цтво» і «Типовий договір про наставництво»; наказу Мінсоцполітики України «Про затвердження Програми підготовки наставників для дітей, які проживають у закладі для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, іншому закладі для дітей, з питань соціальної адаптації дітей та їх підготовки до самостійного життя» від 7 листопада 2017 р. № 1763. Механізм організації здійснення та ведення наставництва над дитиною, яка проживає у закладі для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, іншому закладі для дітей визначено в «Положенні про наставництво» (далі – Положення).

У цілому завдання наставництва – це надання всілякої підтримки (психологічної, моральної і т.п.) дитині з підготовки до самостійного життя через отримання знань позитивного спілкування, розпорядження власними фінансами, життєвих порад стосовно адаптації до самостійного життя, розуміння своїх прав і обов'язків, уміння користуватися адміністративними послугами, допомоги у виборі майбутньої професії та просто дружньої поради досвідченої людини тощо.

Звідси основний посил діяльності кожного наставника – це уберегти дитину від майбутньої важкої та складної долі, навчити бути сильнішим і боротися з труднощами, вміти захистити себе, успішно співіснувати з іншими індивідуумами в соціумі, що й стане беззаперечно цінним результатом взаємодії.

Суб'єктами наставництва виступають кандидати у наставники, наставники та діти, державні установи, соціальні служби, інтернатні заклади, благодійні й громадські організації, що повинні злагоджено працювати для соціальної адаптації дітей та їх гармонійного розвитку.

Учасником програми наставництва можуть бути діти будь-якого віку до 18 років, незалежно від наявності статусу сироти, за умови перебування їх у закладах інституційного проживання (будинки малюка, будинки-інтернати для дітей або школа-інтернат та інші заклади для постійного перебування дітей).

Щоб відбулася взаємодія наставник – дитина, кандидатам у наставники потрібно пройти копіткий шлях від подачі необхідних документів та перевірки на відповідність вимогам, що визначені законодавством для наставників над дітьми. По-перше – наставником може бути повнолітня дієздатна особа (тобто особа, яка за загальним правилом досягла 18 років), що чітко викладає й розуміє мотиви наставництва та свою позицію стосовно виховання та розвитку дітей. При цьому відповідно до Положення та ст. 212 Сімейного кодексу України наставниками не можуть бути особи: обмежені у дієздатності чи визнані такими; позбавлені батьківських прав, якщо такі права не поновлено; були усиновлювачами (опікунами, піклувальниками, прийомними батьками, батьками-вихователями) іншої дитини чи дітей, але усиновлення було скасовано або визнано недійсним (відповідно і припинено опіку, піклування, діяльність прийомної сім'ї або дитячого будинку сімейного типу) з їх вини; знаходяться на обліку чи лікуванні у психоневрологічному або наркологічному диспансері; зловживають спиртними напоями або наркотичними речовинами; не мають постійного місця проживання та засобів до існування (доходу, заробітку); страждають на хвороби (туберкульоз, психічні розлади, хвороба Альцгеймера та

інші, перелік яких затверджено Міністерством охорони здоров'я); іноземці, які не перебувають у шлюбі; були засуджені за кримінальні правопорушення; які самі потребують постійного стороннього догляду за станом здоров'я; особи без громадянства; перебувають у шлюбі з особою, яка згідно із законодавством не може бути наставником; інтереси яких суперечать інтересам дитини.

По-друге – пройшла курси з соціальної адаптації дітей і підготовки їх до життя самостійно та отримала позитивний висновок про можливість здійснювати наставництво. Загалом організацією діяльності з наставництва займаються центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, що окрім іншого й організують відповідні курси за програмою, розробленою та затвердженою Мінсоцполітики. За договором про співпрацю частину функцій щодо організації здійснення наставництва центри соціальних служб можуть надавати громадським і благодійним організаціям: проводити курси з підготовки наставників (у цьому випадку підсумкове тестування проводиться центром соціальних служб, що і надає висновок); розповсюджувати інформацію про наставництво та надавати консультації з питань стосовно його провадження; проводити підбір кандидатів; допомагати у налагодженні стосунків між наставником та дитиною і соціально-психологічно супроводжують їх у разі потреби.

За результатами проходження курсів кандидату у наставники може бути надано відмову у разі виявлення недостатньо вмінь та навичок; мотивація не відповідає правам та інтересам дитини або може їй зашкодити тощо. Однак особам, які отримали відмову надається другий шанс, тобто, при бажанні

через шість місяців таким дозволяється повторно пройти курс із підготовки до наставництва. Курси проводяться з метою формування потрібних знань для закріплення наставницьких взаємовідносин і для надання допомоги майбутнім наставникам у з'ясуванні особистої готовності та усвідомлення прийнятого рішення щодо діяльності наставництва. Після успішного проходження курсів, кандидат у наставники знайомиться для налагодження контакту з дитиною, а також з її історією життя, особливостями розвитку, типом характеру, здібностями. Лише на основі таких зустрічей дитина може дати згоду на наставництво.

Третя умова щоб стати наставником – укладання договору. Договір укладається у тристоронньому порядку між центром соціальної служби за місцем проживання дитини, закладом, де проживає дитина та фізичною особою-наставником. Важливою умовою підписання договору слід вказати надання дитиною її батьками або законними представниками згоди. Найскладніша ситуація з формою отримання згоди від дітей, вважаючи їх можливий вік (від 0 до 18). Зважаючи на припис Типового договору, за яким «згода дитини, яка досягла такого віку та рівня розвитку, що може її висловити», згода дитини може бути у будь-якій формі. Підписання такого договору керівником закладу перебування дитини слід розглядати як факт фіксування згоди дитини.

Після укладання договору сторони всіляко сприяють процесу наставництва, створюють всі для цього належні умови і надають підтримку. Крім того, із центру соціальної служби та закладу постійно здійснюється контроль за належним виконанням повноважень наставника та запобіган-

ня ним зловживань: не рідше одного разу на шість місяців проводиться супервізій; організовується моніторинг ведення наставництва та оцінка необхідних потреб дитини; контролюється належне дотримання прав й інтересів дитини та інші заходи, визначені на основі Типового договору. Законодавство дозволяє у випадку порушень наставником своїх обов'язків, що зумовили порушення прав та інтересів дитини, виникнення загрози та життю або здоров'ю дитини з вини наставника, дострокове припинення договору в односторонньому порядку центром соціальної служби або закладом. Звідси можна стверджувати, що законодавством максимально врегульовано питання здійснення наставництва над дітьми. Загалом процедура наставництва полягає у підборі наставника і дитини для максимальної їх взаємодії та розуміння. Від правильності вибору залежить ефективність й довготривалість такого спілкування.

Варто зауважити, що наставництво являє собою безоплатну форму діяльності, що не входить до страхового стажу та за яку не сплачуються страхові внески до жодного з трьох рівнів пенсійної системи (Кондра-тук, 2020: 119–120).

Висновки і перспективи.

Отже, наставництво це не усиновлення чи опіка й не замінює їх. Наставництво виступає окремим видом діяльності, по суті волонтерською роботою і не заміняє сімейне виховання. Питання наставництва над дітьми нині на часі й надто актуальне, про що потрібно писати, розповідати, закликати, діяти, зважаючи на міжнародний досвід, адже: «чужих дітей не буває». Держава повинна забезпечу-

вати належні організаційно-правові умови для такої форми підтримки дітей, бо як добре відомо кожна дитина мріє про повноцінну сім'ю.

Список використаних джерел

1. Микола Кулеба взяв участь у шостому засіданні Діалогу з прав людини між Україною та ЄС: матеріал від 22.06.2020 р. URL: <https://www.president.gov.ua/news/mikola-kuleba-vzyav-uchast-u-shostomu-zasidanni-dialogu-z-pr-61817> (дата звернення: 06.11.2020 р.).
2. Про внесення змін до Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» щодо наставництва: Закон України від 08.09.2016 р. № 1504-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1504-19#Text> (дата звернення: 06.11.2020 р.).
3. Почему наставничество это хорошо?: матеріал від 29.12.2016 р. URL: <https://sirotstvy.net/ua/news/pochemu-nastavnychestvo-to-khorosho-blog-evgenyy-rzaevoy-rukovodytelya-proekta-syrotstvu-net/> (дата звернення: 08.11.2020 р.).
4. Деякі питання здійснення наставництва над дитиною: постанова Кабінету Міністрів України від 04.07.2017 р. № 465. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/465-2017> (дата звернення: 08.11.2020 р.).
5. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: Закон України від 13.01.2005 р. № 2342-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15> (дата звернення: 08.11.2020 р.).
6. Про затвердження Програми підготовки наставників для дітей, які проживають у закладі для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, іншому закладі для дітей, з питань соціальної

адаптації дітей та їх підготовки до самостійного життя: наказ Міністерства соціальної політики України від 07.11.2017 р. № 1763. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1763739-17> (дата звернення: 08.11.2020 р.).

7. Кондратиук Т.М. Правові засади функціонування системи пенсійного забезпечення. *Право. Людина. Довкілля: науково-практичний журнал*. 2020. 11(2). С. 118–123.

References

1. Mykola Kuleba vziav uchast u shostomu zasidanni Dialohu z prav liudyny mizh Ukrainoyu ta the EU [Mykola Kuleba took part in the sixth meeting of the Human Rights Dialogue between Ukraine and the EU]. Available at: <https://www.president.gov.ua/news/mikola-kuleba-vzyav-uchast-u-shostomu-zasidanni-dialogu-z-pr-61817> (in Ukrainian).
2. Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy «Pro zabezpechennia orhanizatsiyno-pravovykh umov sotsialnoho zakhystu ditey-syrit ta ditey, pozbavlenykh batkivskoho pikluvannia» shchodo nastavnytstva: zakon Ukrainy № 1504-VIII, 8.09.2016 [On amendments to the Law of Ukraine «On Ensuring Organizational and Legal Conditions of social protection of orphans and children deprived of parental care» regarding mentoring: Law of Ukraine of September 8, 2016 № 1504-VIII]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1504-19#Text> (in Ukrainian).
3. Pochemu nastavnichestvo eto khorosho? [Why mentoring is good?]. Available at: <https://sirotsky.net/ua/news/pochemu-nastavnychestvo-to-khorosho-blog-evgenyy-rzaevoy-rukovodytelya-proekta-syrotstvu-net/> (in Russian).
4. Deyaki pytannia zdiysnennia nastavnytstva nad dytnoyu: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 465, 4.07.2017 [Some issues of mentoring over a child: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 465, 4.07.2017]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/465-2017> (in Ukrainian).
5. Pro zabezpechennia orhanizatsiyno-pravovykh umov sotsialnoho zakhystu ditey-syrit ta ditey, pozbavlenykh batkivskoho pikluvannia: zakon Ukrainy № 2342-IV, 13.01.2005 [On ensuring organizational and legal conditions for social protection of orphans and children deprived of parental care: Law of Ukraine of January 13, 2005 № 2342-IV]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15> (in Ukrainian).
6. Pro zatverdzhennia Prohramy pidhotovky nastavnykiv dlia ditey, yaki prozhyvayut u zakladi dlia ditey-syrit i ditey, pozbavlenykh batkivskoho pikluvannia, inshomu zakladi dlia ditey, z pytan sotsialnoi adaptatsii ditey ta ikh pidhotovky do samostiynoho zhyttia: nakaz Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy № 1763, 7.11.2017 [On approval of the Program for training mentors for children living in an institution for orphans and children deprived of parental care, another institution for children on social adaptation of children and their preparation for independent life: order of the Ministry of Social Policy of Ukraine of November 7, 2017 №1763]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1763739-17> (in Ukrainian).
7. Kondratiuk, T.M. (2020). Pravovi zasady funktsionuvannia systemy pensynoho zabezpechennia [Legal principles of the pension system functioning]. *Right. Man. Environment: scientific and practical journal*, 11(2): 118–123 (in Ukrainian).

T.M. Kondratiuk (2020). LEGAL SUPPORT FOR MENTORING CHILDREN.

Law. Human. Environment, 11(4): 105–111. <https://doi.org/10.31548/law2020.04.013>.

Summary. *The paper explores the institute of mentoring over orphans and children deprived of parental care. The special regulations regulating the mechanism of mentoring are analyzed, define the basic principles and basis: «Regulations on mentoring», «Model mentoring agreement», «Program of training mentors for children living in a facility for orphans and children deprived of parental care, another institution for children on social adaptation of children and their preparation for independent life», etc. The world experience of mentoring, its role and influence on the formation and development of children in need of friendly support of caring people is considered. The paper found out: subjects of mentoring (government agencies, social services, boarding schools, candidates for mentors and children); requirements for choosing a mentor and procedure for preparing for such activities; conditions of implementation and fulfilment of mentoring duties. The task of mentoring is to provide psychological and moral assistance to a child in preparation for independent life by obtaining knowledge of positive communication, life advice on adaptation to life in society, assistance in choosing a future profession, friendly advice of an experienced person, etc. It was established that mentoring is not adoption or custody and does not substitute them. Mentoring is a separate type of gratuitous activity, essentially volunteer work.*

Keywords: *mentor, child, orphan, adulthood, capacity, social service, family*
